

Andrej Hieng

Zakaj ga je gospa tako rekoč postavila pred vrata. Zakaj ravno v tem trenutku; saj se nam značaj ne razodene kar na mah, posebno, če smo ga imeli priložnost preučevati leta in leta...? Kaj jo je spodbodlo? Ali je razloge za svoje ravnanje dovolj pojasnila? Lahko bi dejali, da je bila eliptična, ničesar ni dorekla. Tudi je jasno tole: kam bi prišli, če bi podnajemnike odbirali po kroju značaja...? Saj vendar ni bil njen gojenec, da bi mu zavoljo dveh prekrokanih noči smela reči valet. Njen duh se je zmerom zdel napet kakor jedka dvovrstičnica in nič ni kazalo, da se motajo po njem kakšne sanjarije o sreči v dvoje, z neogibnim štedilnikom, ročko za čaj in psom. In vendar... Morda je vsaki ženi vsajeno veselje za krotilko, morda je vsaka od njih pripravljena opustiti globokoumje, da bi mogla z zanko na lov, ki bi ji dal živinče za krotitev; najprvo pogon, potlej uk in veselje, ko vidi, kako je brzda od dne do dne daljša in mehkejša, končno pride Teokrit, idila, dim, ki se zmagoslavno vzdiguje iznad zlato obsijane domačije. Kakšna živad je najbolj v čisljih? Gotovo ni prida, če žene izbirajo v čredi. Potepuhi, prekanjeni samotarji mikajo: lov je težji, šola daljša, privrženost pa je potlej, naj se sliši še tako čudno, trajnejša. Ali je bil Leban prikladen za namene, o katerih govorimo? Najbrž je bil, čeravno je mislil o sebi, da je lovec in ne lovina. Bilo je dosti pogonov, ki so šli mimo njega, spomnimo se le igralke Berdenove in pogovora na valobranu v Gradežu. Več ko je lovcev, bolj jih slišiš in se jim umakneš. Kar zadeva gospo: ona je šla sama po hosti, od grma do grma, z majhno, fino spleteno zanko v roki. Znala je potrpeti in bila je prepričana, da bo njena vztrajnost poplačana. Do neke mere je bila žena krščanske misli, verjela je v dobra dela in je med njih prištevala tudi Lebanovo ukrotitev: obetala se ji je dvojna radost. In kaj se je končno zgodilo? Če še naprej govorimo v primerah: našla je svoj plen na jasi, ki je bila na vse strani odprta, žival je neki drugi lovec kakor kozo za roge privezal na grm, nič kaj imenitna ni bila, zelo topo je gledala predse, brez volje, da bi se branila ali bežala. Se je med dolгим zalezovanjem spremenila? Kaj torej...? Nič. Razočaranje?

Leban je moral potrpeti s tujo bridkostjo, kakor je potrpel s svojimi. Ko je zaprl vrata in ko je šel po hodniku, je slišal, da gospa joče, vendar se ni vrnil. Vedel je, da ji zdaj ne sme obrisati solz. Napisal je posvetilo na prvi list sonate, ki še ni bila skončana, a jo je sklenil pustiti kot trasment; bilo je kratko in je govorilo o tem, kako redko se srečajo naša pota v gozdu življenja; to se mu je zdelo prikladno, ker je sonata opi-

sovala gozd. Uredil je nekaj papirjev. Škiljil je v preteklost, vendar mimo gospejinega nasveta. Moral je, kajti pričujoči trenutek je bil prazen, odprt na vse strani: gluhi prostor slovesa. Poslavljal se je od dolgoletnih navad, tako rekoč od svoje narave. In v daljavi je videl Ano: čeprav mu je kazala hrbet, je zdaj natančno čutil, da bo moral za njo.

— Moral bom ... je zamrmral.

Odprl je dnevnik in zapisal nekatere reči, ki so mu prišle na misel, zlasti se mu je zdelo potrebno obuditi podobe nekaterih prijateljic, ker se je pač dokončno in usodno spotaknil na ženski. Zaporedja ni našel, prikazovale so se mu skorajda izven časa.

»Moje ženske niso bile moj križ, ker sem jih navadil, da so hodile same; nobene nisem nosil, prav zares: stopale so ob robu moje ceste. Ali so bile zelo različne? Bile so, in to je dokaz, da sem jih prestrezal kakor je pač nanoslo in se nisem pehal za idealom.

Mira S. — Velika gospa, trda do drugih, mehka do mene, vendar je *jahala* ob omenjeni cesti in ne *hodila*, in včasih sem smel prisesti v njeno sedlo. Artemida z bron enim glasom, s tesnim, obokanim mednožjem. Nobene vere ni imela in je tudi pri meni ni iskala.

Nada K. — Puer. Strigla se je prav na kratko, imela je navade šestnajstletnega fanta, bolečin ni priznavala, skrila jih je za hihotanje. In vendar so jo pijano našli v nunski cerkvi, ko sem jo pustil. Ali nisva bila skupaj v Kraljevici? Da. Kdaj? Ne spominjam se več. Kupila mi je zlato deteljico, rekoč, da je to v zahvalo za lepe počitnice. Njene dlani so bile močno ženske, vsa milina ji je tičala v prstih.

Angela V. — Majhne debeluške imajo rade romantično godbo, celo Lizstove klavirske koncerte, a zaradi tega ne izgubijo podjetnosti. Izlet v Iški vintgar mi je v spominu s penečo vodo, s pečenimi krompirji, s stopali, ki se čvrsto opirajo ob rušo, ko ji položim glavo v naročje.

Albina F. — Ta Albina ni bila albina, marveč rusa. Na moč se je prepirala, zlahka jokala. Prosila je odpuščanja za stvari, ki jih sploh ni zagrešila. Menda jo je leta 43 odpeljal neki italijanski kapetan.

Mici Š. — Svečenica politične misli. Dva meseca mi je govorila o hidrocentralah in o nesluteni bodočnosti sibirskih prostranstev. Verjela je celo, da bo tudi glasba nekoč kruh delovnih ljudi, čeravno sem jo opozarjal, naj ne spregleda industrije, ki uspešno prideluje trušč namesto glasbe. (Mislila je, da osvobojeni človek ne bo maral sinkopiranih viž, tolkal, kričanja.) V ljubezni je bila goreča in svečana prav kot v mislih. Včasih jo še srečam. Njena vloga v javnem življenju ni velika, je pa stalna. V prvi vrsti je dobra žena in mati. Gleda me sumnjičavo in z nekakšnim očitkom.

Olga D. — Olga je bila finančni genij, saj je z nekaj ukrepi rešila dve očetovi tovarni propada. V prostih urah so jo trapile sanjarije o renesansi, kar se bogatim dekletom rado primeri. Razglabljala je o Colleonijih in Viscontijih. »Ali ni več pravih mož? Si ti pravi mož?« Posodila mi je denar za potovanje na Norveško. Igrala je klavir, precej dobro se je naučila Schumannov Karneval. Pri tem poslu je opletala z repom iz svetlo plavih las. Ko sva šla narazen, mi je napisala žaljivo pismo, v njem je bilo marsikaj tudi zoper mojo muziko. Po vojski je emigrirala in se poročila z nekim švicarskim trgovcem. Srečal sem jo v Bernu in sem jo pozdravil, ona pa je imenitno odigrala kratkovidnost.

Marjeta R. — Več je mislila na smrt, nego na življenje. Bila je izmed tistih otrok, ki pozorno spremljajo približevanje svojega konca. Njene pepelnate oči so se prebujale sredi noči in me spraševale: »Kaj boš počel, ko me ne bo več?« Nisem je prav razumel, nisem vedel, da ona tudi ljubezen okuša kot popotnico, kot nekaj, kar v spominu odneseš na ono stran. Zoper smrt v njej sem se boril s tepežem, ki ga je sprejemala kakor je pač sprejemala vse v življenju, pozorno, da se nič ne pozabi... Bil sem na njenem pogrebu in sem videl mater, ki so jo vili krči bolečine. Takrat sem se prvič vprašal, ali imam oko za drugega človeka, ali imam dar za ljubezen.

Mara C. — Allegro con brio. Dvorna dama kraljice Marije, prijateljica žandarmerijskih generalov, botrica mnogim praporom. Jaz sem jo spoznaval v kristalni vodi nekega zaliva na Hvaru in vem povedati samo najboljše o njeni urnosti in vnemi.

Lucija R. — Kakor bi bilo danes, jo vidim, kako se plazi čez prag moje sobe in si kradoma ogleduje pohištvo in slike. Sam sem ji moral razplesti lase, ki jih je po stari modi nosila spete v figo. Jokala je vsakič, ko sem se ji približal, kajti vseč ji je bila vloga mučenice. Brala je več, kot se poštnim uradnicam spodobi, in iz knjig se ji je rodilo prepričanje, da so ženske zmerom žrtvovane. Njene menstrualne težave so bile pravcati zakrament. Jezil sem se nanjo, a držala me je v posebne vrste strahu. Nikoli nisem doživel žene, ki bi v objemu mileje odgovarjala na prijaznost: z neustavljivim valovanjem bele, po kafri dišeče polti.

Preslepil sem samega sebe često, druge ničkolikokrat. Je to zdaj važno? Zakaj pišem; saj se mi trese roka, ker sem utrujen in tako rekoč izlužen...? Obračunavam. Na misel mi prihajajo nekdanji bankrotni trgovci, nekateri med njimi so skrbno uredili knjige, preden so pobegnili v Ameriko. Bilo je že slišati o obsojencih, ki so se pred izvršitvijo kazni ocedili kot še nikoli. Menda se nam včasih spričo največjih tegob vsiljuje najbolj živa želja po urejenosti. Tole naštevaje in ocenjevanje prijateljic, ki so v davnih dneh naseljevale moje ležišče, pač ni in ne

more biti drugega, kot podrejanje tej želji: rad bi sklenil in zaklenil, kar je bilo. (Vsega preveč, vse razmetano, niti sledu o kronologiji — kakor bi pozijal v beračevo malho.) Ženske, ki sem jih naštel, niso več prisotne v moji usodi. Morda se motim, morda nas nobeno bitje povsem ne zapusti ali pa nam vsaj vtisne znamenja... Kdo bi vedel. Jasno mi je, recimo, da sta se mi Ema Mikloš in Berdenova zataknila. Zato tudi nisem pisal o njiju. Niti v najbolj brezglavih trenutkih tele moje zadnje (ali prve) ljubezni, nisem spregledal nekega strujanja, ki mi je prinašalo kosce nekdanjih doživetij; ne kot memento, marveč kot pouk. Ko stojim na razgledišču in ocenjujem, kje in kako bom zdaj hodil, mi stojita za hrbtom. Da, prišli sta bliže, tesno k meni. Kakor bi mi prišepetavali neke svoje izkušnje. Zavedam se njune važnosti, saj sta doživeli, kar zdaj jaz skušam.

Sporočilo o Emini usodi me je pretreslo. Premislil sem, kakšni so mlini zgodovine. Mar sem jaz tako neznaten, da sem kakor plevce zdrsnil med stopami? Sprašujem se tudi, ali sem se sploh zavedal procesov, ki so preoblikovali svet...?

V prvi vojni sem bil otrok, toda soško bitko sem imel pred nosom in odraščal sem pod odmevi kanonade; vedel sem za strah in celo se mi zdi, da se mi je iz tega strahu rodil odpor pred usodo v čredi, ko je človekovo ukrepanje neznatnega pomena in so bolečine in smrti razdeljene brez pameti, brez reda in pomena.

Pozneje sem v vsakem sprevodu videl četo vojakov; nihče me ni mogel prepričati, da so skupine razgretih ljudi na vogalih obdarjene z večjo umnostjo, kot jo kažejo frontniki ob kotlu ali pred napadom. Ali sem videl bedo med ljudmi? Da, ker sem prišel iz revščine, sem vsakomur pripisoval možnosti, kakršne sem imel sam; zaupal sem v večšino posameznika in sem mislil, da je zaupanje v skupnost strah; ker so kolektivne usode podvržene slepim silam, te v njih pogostokrat zmelje. Umetnosti sem pripisoval večji pomen. Jaša, pesnik, je rekel: »Hölderlin je važnejši od Liliencrona!«

Zakaj naj bi bilo v drugi vojni drugače? Morda bi morala biti moja odgovornost večja; ljudje so se borili tik ob meni, streljali so pod mojim oknom in iz mojega življenja so izginjali ljudje, ki sem jih dobro poznal. Pisal sem note, ker se mi je zdelo, da je moja dolžnost pričevanje in ne boj. (Leta 42 sem sestavljal 4. simfonijo, v kateri sem uporabil motive nekaterih romarskih pesmi, v mnenju, da s tem uveljavljam skupnostnega duha, da izražam bolečine, ki sicer niso moje, toda stare in zmerom nove; romarske motive sem prepustil pihalcem in so bile nekakšne interpolacije v kapriciozno formiranem toku ostale zvočne pripovedi, a ta pripoved naj bi bila izraz mojih misli o zmudenosti in nejasnosti našega

bivanja na svetu. Častihlepna namera... Simfonijo včasih predvajajo na radiu. Preveč je mozaična, ne *koraka*, v tem je podobna delom modernistov...) Odgovornost do ljudi, do skupnosti...? Sprašujem se, ali lahko dejavno ljubimo človeštvo, če ne moremo tistih, ki so prišli z zaupanjem k nam ali pa smo jih celo sami privabili...? Kako naj občutim muke ljudi na Rabu, če sem v nekem davnem popoldnevu sredi marca v mislih sestavljal prve takte pihalnega kvinteta, pred mojimi očmi, da, tik pred mojimi nogami pa so spuščali v zemljo krsto, v kateri je bila Marjeta R., ki je trdno verjela, da bo šel del mene z njo na ono stran. Šele ko sem videl mater v krčih, sem se streznil; v opravičilo sem kvintet prisodil Marjetinemu spominu.

Imel sem zelo malo moških prijateljev. Moški ti v večji meri nego ženske izsiljujejo občutek odgovornosti ali privrženosti, celo Jaša je bil zahteven. Ženske se nas oklepajo brez pogojev, včasih celo prav zaradi naše nebrižnosti, verjamejo v svojo moč, v spreobrnitev, v čudež.

Vem, da moram rešiti Ano, da bom rešil sebe. Ne vem, če bom potlej boljši, razvidnejši *bom*.

Kaj bo z mojim delom?

Morda bi veljalo premisliti, kako je bilo z uspehi v glasbi, saj sem jih imel. Čudno: mar mi je odziva na delo, ki sem ga opravila, a hkrati govorim, kako sem stal nekaj korakov proč od ljudi... Uspehi so zrcala in imajo tudi vse napake, kakršne imajo lahko zrcala; med ravnimi so od muh pokakana, oluščena, slepa, so pa še konkavna in konveksna, katerim pač ne verjamemo in jih uporabljamo za zabavo, ko mine prva osuplost.

So moja dela enodnevnice? Nisem jih pisal iz navade niti zato, da bi se igral veččaka, ki ga vznemirja lastna spretnost.

Kvartet »Evelina« so mi izvedli v Leipzigu. Videl sem neko gospo, ki si je na koncertu pokrivala oči z avoljo ganotja. Kritiki so napisali marsikaj lepega; eden od njih je vlogo cella primerjal s podzemno vodo; vsi so opazili žalost v gostih notah. Morda mi je otrokova smrt zasekala globljo rano, kot sem si sam priznal... Mogoče sem pozabil, da me je mučilo, ker sem prehitro pozabil: najtežji očitek zoper sebe in zoper življenje nam raste iz zavesti, kako kratko življenje imajo naše bridkosti.

Druga simfonija je obšla precej sveta. Hvalili so jo zaradi parodičnega čuta. Kolikor pomnim, sem tistikrat drugoval z Nado K., bil sem zdražen od njene deške frfravosti, saj nisem znal odkriti tega, kar so obetale njene roke z dolgimi, milujočimi, na koncih privihanimi prsti. Skril sem se za parodijo, v resnici pa me je žgala želja po sporazumevanju. Človeka, ki mu nisi videl obraza, opišeš po njegovih kretnjah,

toda kretnje v tišini so večji del spakljive. Da, precej mi je pomenila; vendarle, pomenila mi je.

V Pihalskem kvintetu je bilo prav malo Marjete, čeprav je bil njej posvečen; prav nič tistega njenega počasnega, preudarnega približevanja lastni smrti nisem izrazil. Ugibam, kaj bi bil moral napraviti. Na misel mi prihaja, kako je nabirala izkušnje, da bi ne odšla kar tako. Radosti so zapored, v umnem redu, kakor spravni darovi prihajale k njej, da jih okusi. Čujem njen glas v klarinetu; globoke tišine zazijajo za vsakim pozivom, šele potlej pridejo glasovi, ki izražajo, vsak zase, izkušnje: čiste, kratke melodije. Tega nisem napravil. Ko sem stopal po pokopališču, sem videl neko drevo na nebu. Mislil sem, da je to drevo zelo važno, ker bo živelo dlje od nas. Preprosta misel, preveč gosta izvedba, čeravno sem opisoval drevo v ritmu letnih časov. Ljudje so prav nesmiselno hvalili to delo, češ da umem zgrabiti lepoto narave in jo posredovati. Nič takšnega mi ni bilo v mislih, slikal sem druge stvari.

Zdaj, ta hip, se mi zdi, da sem v Godalni suiti izrazil pričakovanje vojne. Bilo je v letu bojev v Španiji, 1937. Morda se motim, morda me spomin vara. Oblaki, pred oblaki bele gore, črne ptice v drevesih.

Čemu spet to naštevanje?

Težko je pregledati delo, ki je zraslo iz tako naključnih in tako različnih pobud, pa naj se komu tudi zdi enotno po govorici. Noben mit me ni nosil. Čeprav se jim smejemo: v delih balkanskih folkloristov je dah mita, rodovna beseda, ki se očituje v nekaterih ritmičnih obrazcih. Kaj moremo brez mita ...? Saj so celo avantgardisti pričeli iskati pomoči v besedni umetnosti, bolje rečeno — v pričevanjih časa, kakor so, na priliko, pisma na smrt obsojenih. Strah me je brez mita, vem, da ga moram najti.

Bolečina naj me izučí. Ana.<

Prav ta stavek ga je zadržal, da ni pisal naprej, z imenom Ana je rekel amen, čeprav je spočetka mislil na temeljit obračun in se mu je marsikaj iz njegovega življenja vsiljevalo z vprašanji, pa tudi že z odgovori; bil je na moč utrujen, ringaraja zadnjih dveh noči ga je upehal, ni precenil, kaj zmore in česa ne zmore.

Sklenil je, da odpotuje prihodnji dan v Logarsko dolino.

Zdaj za to ne potrebuje več poguma... si je rekel. Ko je za hip zaprl oči in prisluhnil šumotanju dežja pod okni, ni občutil toka, ki ga je dotlej zmerom pričel odnašati in vrtinčiti, če je le pomislil na deklet; ni se mu vnela slina pod jezikom, ni mu zdrsnila roka prek hrbtenice, želodec, ki je ponavadi s hitrim utripanjem naznanil spomin na njena stegna, na pregibanje teh stegen, je miroval, skrčen in najbrž kar se da zgrbančen zavoljo žganja. Sklenil je, da jo mora najti: premislil je

tudi, kako bo v prihodnje zajezil njene blodnje, kako ji bo pokazal urejeno dolino, nekakšno naselje med vinogradi, kjer ti zmerom sije sonce v obraz in je v vetru vonj pelina in trav z resami, namesto trohnobnega vonja odmrlih dreves v gozdu. Njegov sklep je bil preprost in čist: ni ga trafil spomin na soparne noči in na njena ljubkovanja, ki so bila polna presenečenj in prestrašenih zdrizanj.

Zaprl je zvezek z zapiski in se oblekel do kraja, prav tako skrbno, kot je bil vaju; navade so močnejše od slabosti. Šel je ven. Na pošti je napisal dve pismi: za Prohasko in za gospo Emilijo. Živo si je predstavljal, kako bosta zbegana spričo povabila.

Mesto se je utapljalo v dežju. Onstran proge so bili novi predeli. Zavedel se je zgodovine; tam so bili novi ljudje od vsepovsod. Dotlej mu tega ni bilo mar.

Videl je devetnajsto stoletje na Zrinjevcu. V davnih dneh, ko je prvič hodil tod, je bilo še dosti plinskih svetilk in očarale so ga. Ni se trafil s spomini, toda pomislil je, da morda utegne odkriti med njimi doživetje, ki mu bo kdaj pozneje v breme. Kaj sem pozabil?

Srečal je magistra Fejaka. Omenil mu je, da je nastopil v njegovih sanjah. Debeluhar se je smejal.

— Žganje dela hude sanje ... je rekel. — Ponavljam: rdeče vino in neskrbne ljubezni.

Leban ga je vprašal, če so njegove ljubezni neskrbne.

— Ne, toda *mi* imamo pač posebne težave, mi, ki smo izbrali Platonov nauk ...

Leban je videl, da ga magister pozorno opazuje in ga je vprašal, zakaj.

— Utrujeni ste. Ne prenapenjajte ...

Komaj je to izrekel, še preden sta se poslovila, se je Lebanu posvetilo, da je zares nekaj pozabil v končnem obračunu.

Bilo je prav na tem mestu, v bližini nekdanje sinagoge, in Ema je stala razkoračena pred njim, njene mišičaste noge so podrhtevale, na licih je imela roso, kajti tudi takrat je deževalo, gledala je kakor najbrž gledajo živali, ki jih neka sila prižene do tega, da ugriznejo gospodarja, in s telesom je bila že napol obrnjena proč, v večno enakem kontrapostu slovesa, groba in nebogljenja, nebogljenja navzlic temu, da se je bila razkoračila.

Rekla je:

— Zabavaj se sam, tepec. To ti je najbolj všeč.

Prosil jo je za pojasnilo. Zmerom jo je mučil z nebrižnostjo in mirom.

— In zakaj sem tepec? je še vprašal.

— Smrkaš nad svojimi notami, kako bo z *nama*, ti je pa hudičevo malo mar. Slabo plačuješ svojo služinčad. Prenapel si lok, prijatelj... Kje boš nalovil vse hlapce, ki jih potrebuješ...?

— Ne skrbi zame. Tudi zase ne. Živahna zadnjica je potni list v deželo večne blaginje...

To je bilo na koncu tedna, v katerem sta se ubijala z ljubeznijo in sovraštvom, ker sta hotela domozgati, kdo od njiju je težji, kdo ima čvrstejše zobe. Leban se je igral s posmehom, saj je mislil, da bo tako pokrtil svojo nelagodnost.

Obšla je njegovo senco, kakor bi ji bila celo ta naenkrat odvratna, pogledala ga je s koncem očesa in se pognala v vrvež. Ni je več videl, Ema Mikloš je bila močna ženska, njemu se je sanjalo o tistih razsutih notah, potlej mu je pomagal čas.

Ni je postavil v seznam. Imela je poseben pomen.

Urednik mu je ponoči povedal o njenem koncu, a zavoljo pijanosti novici skorajda ni verjel, bolje rečeno, potisnil jo je pod migotajoče slike, v nekakšno umetno pozabo, ki pa se ni obnesla. In zdaj...? Moral je vedeti vse natanko. Spomnil se je, da je pred dvema dnevoma spoznal njeno sestrično na založbi. Šel je tja. Vratar mu je dal njen naslov.

Ni bila poročena, stanovala je v majhni garsonjeri.

— Likam... je rekla prostodušno, kot bi sprejemala starega znanca, obletavala ga je z drznim, vodeno modrim pogledom. Prosil jo je, naj lika naprej in mu je ustregla; povabila ga je v kuhinjo, ki se mu je pozneje prikazovala kot čisto, modro in rožnato žarenje.

Rekel je, da najbrž ne ve, zakaj je prišel; težko mu je izreči, nobena rana ni tako zaraščena, kot bi želeli, in vsaka se kdaj razboli; bil je Emin prijatelj, zdaj, včeraj, je šele prvič slišal o njeni nesreči.

— Vedela sem, da boste prišli... je rekla. Pogladi je brisačo in jo odložila v košaro. — Ko sem vas zagledala pri nas, v založbi, se mi je marsikaj posvetilo. Spominjam se vas. Seveda sem bila takrat še otrok. Zelo sem vas občudovala...

Stala je pod senčnikom kakor v obstretu neke starodavne, nemara holandske ali flamske čistosti, in ko je pregibala roke z likalnikom, ko je brez vznemirjenja vzdigovala in spuščala svoj vodeni pogled, se je Lebanu zdelo, da je v tej igri zaobseženo mnogo krutosti, ki se je bila nekoč rodila iz premagovanja.

— Takrat ste imeli precej daljše lase. Bili ste lep moški. Natočite si žganja, prosim! Čudno, kako se nekateri moški nič ne spremenijo... Menda ste imeli zelo radi Mozarta; kako pa zdaj...?

Ni bila podobna Emi, razen morda po mišičavosti, po dolgem, kakor kita spletenem stasu. Poznal je to vrsto žensk: spol se skriva pod škrob-

ljeno, asketsko čistostjo, če se vname, gori z visokim plamenom. Čakal je, kdaj bo spregovorila o Emi, toda videti je bilo, da ga nalašč vleče skoz nepomemben pogovor; bila je kruta na zelo odrasel način. Za njenim hrbtom je visela reprodukcija neke Mirójeve slike.

— Čedno! je pripomnil Leban.

— Čisto. Tega o večjem delu današnjega slikarstva ne moremo reči, kajne?

Rekel ji je, da se mu zdi pri njej vse zelo čisto.

— Če človek ni bogat, naj bo čist, je odvrnila. — Nikoli nisem računala na srečo, hotela pa sem red in mir.

Likala je prevleko za blazino, ki je imela kvačkan vložek v trdem geometričnem vzorcu. Leban jo je vprašal, ali ji je njegov obisk zelo v nadlego. Zanikala je, vendar brez kakšne čezmerne vljudnosti ali vneme. Povedala mu je, da so pripravili pogodbo za natis njegovega koncerta, naj pride čim prej in jo podpiše, čakajo nanj.

Leban se je dolgo časa boril zoper svoj nemir, zdelo se mu je, kot bi imel vročico in bi moral sedeti v ledenem prepihu, na nekakšnem dolgem, čezmerno razsvetljenem hodniku, kjer so sama slepa vrata. Pozneje se je spominjal: kako je rasel kup zlikanega perila, kako ga je medla z besedami, ki so se zdele nalašč in spakljivo nepovezane, kako se je branil skušnjave, da bi pil.

Naenkrat je rekla, pogleduje izpod čela:

— Strmite, kot bi me nečesa prosili...

— Saj je res tako! Prosim vas...

— Česa?

Dejal je, da bi rad nepreklicno vedel vse o Emi, vse o njenem koncu. Zato je pač prišel.

Odklopila je likalnik in ga postavila pokonci. Naslonila se je na mizo in obraz se ji je rahlo obarval, oči so ji postale nekaj temnejše ali pa se je samo tako zdelo, ker je bila tik pod lučjo, da so ji trepalnice napravljale senco, in videti je bilo, kakor bi imela preteklost majhno pot do površine njene zavesti, kakor bi bila vsa zalita z njo; nič se ni obotavljala, nobena podoba v njej ni potemnela.

Od tega trenutka dalje se je Leban spominjal samo besed.

— Povejte mi vse o Emi!

— Kaj se pravi »vse«...? Nekaj, kot kaže, že veste.

Ponovil je, kar mu je bil ponoči povedal radijski urednik.

— Da. Pokončal jo je šele s tretjim strelom. Domači se nismo čudili, saj smo poznali njeno trdoživost. Tudi vi se, prav gotovo, spominjate, da je bila žilava. Ležala je naga na tisti gostilniški postelji, s stisnjenimi pestmi, še v smrti je kazala zobe. Spominjam se, da je deže-

valo kakor danes. Okna so bila brez zaves. Ali veste, kakšen je Varaždin v dežju?

— Ne. Kdo je bil *on*?

— Nekoč je bil notarski pripravnik, morda odvetniški, ne vem točno; pod ustaši je šel k upravi in zlezal precej visoko.

Kdaj sta se poročila?

— Devetintridesetega leta. Tisto noč pred poroko je šla v posteljo z nekim natakarkjem iz mestne kavarne, z nekim Esadom, ki sem ga tudi jaz poznala in je po vojni izginil. (Bil je mojster črne borze.) Mislim, da je to možu pozneje povedala. Sproti mu je pripovedovala tudi o vseh drugih ljubimcih.

— In kakšen je bil?

— Mož...? Imel je redke zobe, tenke lase, dolga stopala in mnogo, zelo mnogo nejasnih misli, ki so se mu zdele tako imenitne, da so ga včasih do solz ganile. Bal se je njene nepreračunljivosti in njene mišičavosti.

Leban je poznal drugačno Emo Mikloš; pri tisti je bila grobost na robovih.

— Ali govoriva o isti ženski...?

— Prav gotovo. Metamorfoze. Veliko mi je govorila o vas.

— Kaj?

— Zdelo se ji je, da ste, kot se reče, zakoličili njeno življenje. Ko vas ni bilo več v ogradi, je šla še sama ven. Vse, kar je bilo zunaj, se ji je prikazovalo kot pragozd in naučila se je džungelskih navad.

— Pobegnila mi je.

— Ko ste že vi pobegnili. Pes pobegne od hiše, če se mu zdi, da je šel gospodar po svetu in ga ne bo več.

Lebana je spreletelo, ko je v tej zvezi in v tem trenutku slišal Anino prispodobo o Kastorju.

— Kdaj se je zgodilo?

— Osemnajstega marca 1942.

— Kako?

— Pobegnila je dva dni prej in jaz sem njega našla v razmetanem stanovanju. Imeli so veliko zaplenjenega židovskega pohištva; saj veste, kako je bilo. Ni bil pijan, toda ležal je ob mizi in tolkel z glavo ob tla. Vse luči je imel prižgane, kot bi se bal, da je ne bi spregledal, če bi se vendarle pojavila... Govorila sem mu vso noč, pripovedovala sem mu, kako je ranjena, da ne more drugače. Pravila sem mu o vas. Čudno se mi zdi, da sedite zdajle pri meni... Kot bi bilo danes, vidim tiste njegove grahaste oči z rdečimi vekami; nepremično je gledal v zid. Nič ni go-

voril. Ob zori sem ga pustila samega. Ona je takrat mislila na vas, prav gotovo.

— Zakaj ste to rekli?

— V pojasnilo. Vem! Poznala sem jo. Nikoli nisem videla človeka, ki bi bil tako do kraja posvečen eni sami noriji.

— Ko bi ne bil jaz, bi bil kdo drugi...

— Ne, prav *vi* ste morali biti. Norci se zataknejo v blažene ljudi. Ne tajite svoje narave!

— Ali niste slutili, kaj bo napravila?

— Ne! Moških nisem dovolj poznala. Nisem mu prisodila...

— In...?

— Našel jo je in flagranti v neki varaždinski gostilni s prenočišči.

— In kdo je bil *tisti*...?

— Vaša atrapa, nekakšen nadporočnik Arsetić, ki je pod vojaško kapo skrival prav tako grivo, kot jo imate vi. Menda so nekateri vedeli za njuno razmerje, ti so možu povedali; jaz ga nisem poznala. Arsetić je bil ranjen v pljuča, njega je najprvo zadelo. Izlizal se je. Kje je zdaj in če je še živ, ne vem in me tudi ne zanima.

— Se je Ema skušala braniti?

— S čim? Najprvo jo je staknila v vrat. Prerinila se je mimo njega in stekla iz sobe na hodnik. Smejala se je, tako je pravila sobarica, oprijemala se je zida in zid je bil potlej ves oškropljen s krvjo. Videla sem tisti hodnik. Poslikan je bil z zlatimi krizantemami na vijoličasti podlagi. In ena sama luč, žarnica brez senčnika. Dež v Varaždinu in kar je še takšnega... Dohitel jo je pred straniščem in ustrelil drugič. Zadel jo je med lopatici. Menda se je še zmerom smejala, vsaj sobarica je tako pravila, zapomnila si je tudi, da je momljala: »Neverjetno! Neverjetno!«

— Zakaj »neverjetno«...?

— Zato, ker je streljal vdrugo, tako vsaj mislim. Prvi strel bi mu prisodila. Ni pričakovala, najbrž zares ni pričakovala, a prav gotovo se ji je zdelo, kot bi jo odrešil.

— Ne razmem...

— Saj vendar veste!... Razumete!

— Je padla?

— Zdrsnila je na kolena in se naslonila na vrata stranišča. Tedaj je on pokleknil zraven nje in ji med solzami nekaj govoril. Pravili so, da je precej časa trajalo. Po hiši so že kričali. Ona je obrnila glavo in mu pokazala zobe. (Pripovedovala sem vam, da jih je celo potlej kazala.)

— Streljal je še v tretje?

— Streljal je v tretje! Ema Mikloš je bila trdoživa in močna ženska, kajne? Kaj bi še radi vedeli?

— Otrok ni imela?

— Ne.

— Iz vašega pripovedovanja sklepam, da mi, na neki način, pripisujete krivdo za vse, kar se je zgodilo...

— Seveda. Vi najbrž ne verjamete v boga in njegovo dolgo roko, zato vam to ne more mnogo pomeniti. Zame tudi ni več važno. Vendar, počakajte malo!

Odšla je iz kuhinje, slišal jo je, kako šari po predalih v sobi, slišal pa je tudi, kako mu v prsih udarja srce: sunkoma se vrača odmev, kot bi se lomili na nešteti zobatih pomolih nekakšne podzemne jame, ki so jo zapustile celo netopirji; in potlej se je zavedal, da je zunaj dež, da je že noč, kakor je bila noč tistikrat, ko ji je pripovedoval o sreči, katere nihče ne more zgrešiti, če ogradi zemljišče življenja, če posadi trte, če posadi smokve, in je sproti vedel, da laže, ker je to pač neogibna igra, s katero bi hotel spodriniti dolgčas, ki se je bil vtihotapil v njune posteljne igre. Kdaj je bilo to? Mar je res verjela?

Sestrična se je vrnila. Položila je predenj list karirastega papirja.

— Sama ne vem, čemu sem ga spravila...

Leban jo je za hip pogledal.

— Da vas ubrani zaupljivosti, gospodična... je rekel.

List je bil povprek porisan in popisan. Videl je majhne hišice, zraven njih svoje ime, Miro, z velikimi črkami. V kotu je bila narisana sova in mesec pod oblakom. Miro. Miro. Miro. Miro. Ženska je sedela na kozlu. Miro v polkrogu. Jadrnica in sonce, kos obale, palma. Trikrat Miro. Vlak. Harmonikar s šofersko kapo na glavi in ob njem gola ženska in srednjeveški stolp. Miro. Grozd. Miro. Miro. Miro. Poznal je njeno pisavo: črke so bile visoke, stisnjene, zadnja v besedi pa se je odpirala kakor usta, ki love vodo.

Vprašal je, zakaj mu je pokazala ta list.

— Načečkala ga je pri meni in ga pozabila. Pogovarjali sva se, to je počela spotoma. Spominjam se datuma. Tretjega marca 1942. Ubil jo je osemnajstega marca.

— Morda imate prav...

— Imam. Učinkovali ste na daljavo, prek dolge vrste let. Po pravici povedano, se čudim. Kri je tekla za spolne utvare.

— Nisem mislil nanjo. Komaj, da sem se kdaj spominjal.

— Saj prav zato!

Leban je vstal. Poklonil se je, kakor je bil pač vajen in ji dejal, kako ji je hvaležen za vse, kar mu je povedala, saj bi ne smeli ničesar po-

zabiti, hvaležen ji je tudi za sodbo, za to še posebej, ker je stopil na novo stopnico ali na razgledišče, obračune dela, da bo šel lahko naprej.

Isti hip se je videl v njenih očeh. Stala sta na pragu predsobe, odhajal je. Prvič ta večer se je nasmehnila. Suho in jasno je rekla:

— Nikoli ne boste drugačni.

(Odlomek iz romana)

IN MEMORIAM T. S. ELIOTU

Božidar Pahor

*»Katera morja katera obrežja katere sive čeri in
kateri otoki
katera voda obliva kljun
in vonj bora...«*

(Prevod Vena Tauferja)

To Eliotovo pesem imam najrajši. Bila je ena izmed prvih, ki sem jo bral. »Marina« mi je zvenela v ušesih ko šum morja, preden sem zaspal, in budila v meni sanjarjenje — ne sentimentalnost. Sanjarjenje o daljnih vulkanskih otokih, toplih morjih, Odiseju in Troji, o grških bogovih in o marsičem drugem, o čemer sem sanjal v mladosti. Zato Eliot ni bil zame samo misel, ampak tudi melodija. Tako dolgo je silila vame, da je našla pravo resonanco. Šele takrat sem začel resnično ceniti tega »težkega« pesnika.

Izmed vseh misli, ki sem jih bral in slišal o njem po njegovi smrti letos januarja, mi je najbolj ostalo v spominu mnenje pesnikovega sodobnika in prijatelja, s katerim sem se pogovarjal o Eliotu. Vprašal sem ga, ali misli, da je Eliotova precej ozka religioznost, celo klerikalizem v poznejših letih, stroga moralnost in didaktičen ton, ali je vse to škodovalo njegovemu pesniškemu delu. Moj sobesednik ni pomišljal niti za hip, ko je odgovoril: »Za manjšega pesnika bi bilo to morda usodno, toda Eliot je bil prevelik, da bi mu to zožilo obzorje.«

Literarni kritiki, ki so o njem napisali poplavo knjig in esejev, bodo še naprej razčlenjevali njegov klasicizem in odpor do romantike. Sklicevali se bodo na njegovo navdušenje za Danteja, angleške pesnike sedemnajstega stoletja, na njegovo zametavanje Shelleya in sploh vse pesniške tradicije od Wordswortha do Ruperta Brooka, njegov mysticism in sprehode v metafiziko. Toda kljub vsem tem prizadevanjem, da bi mu prilepili kako literarnozgodovinsko etiketo, bo ostal Eliot eden izmed najbolj težko oprijemljivih pesniških osebnosti dvajsetega stoletja.